

Nikita Meden*

Srenjska zemlja v sodobnem mednarodnem zgodovinopisju: aktualna vprašanja

IZVLEČEK

Prispevek se posveča srenjski zemlji, kakor jo obravnava novejše mednarodno zgodovinopisje na prelomu 20. in 21. stoletja. Prispevek vsebuje pogled na pereče vprašanje o gospodarski smotrnosti kolektivne lastnine in/ali rabe v primerjavi z zasebno. Poudarjeno je vprašanje lastninskih in posestnih pravic na srenjski zemlji, ki je uvideno kot ključno pri vzpostavitvi njene trajnosti. Srenjska zemlja je v navezi z institucijo vaške skupnosti, ki v večji ali manjši meri sprejema upravljavske odločitve na srenjski zemlji, obravnavana kot fenomen, ki ga oblikujejo in spreminjajo notranji in zunanji dejavniki, ki jih je treba prepoznati in razumeti. Dobršen del je namenjen razpravi o vplivu določitve lastninskih in posestnih pravic na okolje, kar gre kvalificirati kot eno ključnih tem, s katerimi se ukvarja okoljska zgodovina. Poleg omenjenega v sklopu aktualnih vprašanj obravnavamo tudi vlogo običajev in kolektivnega nadzora vaške skupnosti v okviru njene upravljavske funkcije.

Ključne besede: srenjska zemlja, lastninske pravice, okolje, trajnostna raba, običaji, kolektivni nadzor.

ABSTRACT

COMMUNAL LAND IN MODERN INTERNATIONAL HISTORIOGRAPHY: TOPICAL QUESTIONS

The following contribution focuses on communal land as seen by the modern international historiography towards the end of the 20th and in the beginning of the 21st century. The contribution explores the outstanding issue of the economic expediency of collective property

* Mag. zgodovine, asistentka, meden.nikita@gmail.com

and/or use in comparison with private property. The emphasis lies on the question of ownership and property rights with regard to communal land, which is believed to be of crucial importance for the establishment of any communal land's sustainability. Together with the institution of village communities – which, to a greater or lesser extent, make decisions concerning the management of such land – communal land is seen as a phenomenon shaped and altered by the internal and external factors that need to be recognised and understood. A considerable part of the contribution discusses the influence of property and ownership rights on the environment, which should qualify as one of the key topics of environmental history. Furthermore, the role of customs and collective supervision carried out by the village communities in the context of their management functions is explored as one of the topical questions as well.

Keywords: communal land, property rights, environment, sustainable use, customs, collective supervision

Uvod

Srenjska zemlja je le eno od imen, s katerimi poimenujemo zemljo, navadno namejneno paši, občasni košnji in pridobivanju lesa, ki jo je imela pravico uporabljati vaška skupnost oziroma njeni člani (ali tudi mestna skupnost ter zemljiški gospod). Srenjska zemlja je predstavljala povečini pašna (včasih tudi travna) in gozdna območja, večinoma bolj marginalne narave¹ ali slabše kakovosti, praviloma v bližini vasi. Za upravičence do njene rabe (člane vaške skupnosti) je predstavljala pomemben vir dohodka, ki je vplival na preživetje in preživljanje. Namen tega prispevka ni ustvariti predstavitev in povzetka zgodovine srenjske zemlje ali na drugačen način poustvariti pregleda sprememb skozi preteklost, temveč predstaviti, kako srenjsko zemljo dojema in obravnava mednarodno zgodovinopisje na prehodu iz 20. v 21. stoletje. Posebej bomo nakazali določene vidike, ki morajo biti še raziskani in ki so bili v slovenskem zgodovinopisju v preteklosti morda nekoliko prezrti. Poudarili bomo nekatere pristope in dognanja posameznih raziskav, na podlagi katerih je mogoče oblikovati nova spoznanja in si zastaviti vprašanja, katerim bi se bilo smiselno posvetiti v prihodnosti na slovenskih primerih. Osredotočili se bomo na tematske sklope, ki se jim zgodovinarji v zadnjih desetletjih najbolj posvečajo pri obravnavi srenjske zemlje, to so vprašanja okolja, lastninskih pravic, običajev in trajnostne rabe.

Med slovenskimi zgodovinarji, ki so se in se ukvarjajo z raziskovanjem srenjske zemlje, gre najprej poudariti Marjana Britovška z že leta 1964 izdanim delom

¹ O tem tudi Nikita Meden »Vloga vaške skupnosti in zemljiškega gospoda pri upravljanju srenjske zemlje v zgodnjem novem veku na primeru devinskega gospodarstva na Krasu« (magistrsko delo, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, 2017).

Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem, ki predstavlja eno izmed temeljnih in kompleksnejših obravnav srenjske zemlje v slovenskem zgodovinopisju. Nato velja omeniti dve večavtorski deli, izdani v letih 1970 in 1980 – *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog* (I. zvezek – *Agrarno gospodarstvo*, II. zvezek – *Družbena razmerja in gibanja*). Med avtorji njunih poglavij, ki se v največji meri navezujejo na srenjsko zemljo, vaško skupnost in teme, s katerimi lahko potegnemo vzporednice s srenjsko zemljo, gre poudariti zgodovinarje, kot so Sergij Vilfan, Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Vilko Novak.² V Vilfanovem opusu si na tukajšnjo tematiko omembo nedvomno zasluži tudi *Pravna zgodovina Slovencev*, izdana v letu 1996, ki se v pravnem pogledu dotika tudi srenjske zemlje in vaške skupnosti. Preden preidemo v novejši čas, ne moremo mimo omembe geografa z izrazitim smislom in interesom za zgodovino, kakršen je bil Anton Melik, in vsaj njegovih *Planin v Julijskih Alpah* (1950), v katerih pomemben položaj zavzemajo kolektivne površine. Za doje-manje fenomena srenjske zemlje v povezavi z institucijo vaške skupnosti je smiselno v roke prijete tudi Lazarevičevi deli *Kmečki dolgovi na Slovenskem* (1994) in *Spremembe in zamišljanja. Gospodarsko-zgodovinske refleksije* (2015), sicer pa je novejša slovenska literatura smiselno omenjena v nadaljevanju prispevka.

Skozi jedro raziskave ne bomo obravnavali le posameznih zamejenih tematskih ali problemskih sklopov, temveč bomo skušali vzpostaviti tudi medsebojne povezave, ki bodo sestavile širši okvir. Uvodu sledi razdelek, katerega rdeča nit je doje-manje srenjske zemlje v okviru okoljske zgodovine. Nato v daljšem segmentu obravnavamo vpliv lastninskih pravic na stanje (kakovost) srenjske zemlje, pri čemer bomo vzpostavili tudi nekaj povezav s preostalimi vprašanji, ki se jim posvečamo. Tretji del je namenjen načrtanju vzporednic med običaji in navadami na srenjski zemlji in posameznimi vidiki, ki jih obravnavamo v prvih dveh poglavjih, zlasti v vprašanju lastninskih in posestnih pravic. V zadnjem delu se osredotočamo na vprašanje trajnostne rabe, ki obenem združuje bistvo in dognanja vseh predhodnih poglavij. Ker se navedena vprašanja in njihove interpretacije medsebojno prepletajo, je med njimi včasih težko potegniti jasne ločnice, ki bi omogočile nazornejšo predstavitev in olajšale razumevanje. Tu predlagana delitev na tematske sklope želi služiti temu namenu, njihovo srž pa smo združili v sklepni misli.

2 Pavle Blaznik et al., »Kolonizacija in populacija,« v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, 1, ur. Pavle Blaznik et al. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970), 29–127. Pavle Blaznik, »Kolektivna kmečka posest,« v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, 1, ur. Pavle Blaznik et al. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970), 149–60. Vilko Novak, »Živinoreja,« v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, 1, ur. Pavle Blaznik et al. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970), 619–51. Sergij Vilfan, »Soseske in druge podeželske skupnosti,« v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, 2, ur. Pavle Blaznik et al. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980a), 9–74. Sergij Vilfan, »Agrarna premoženjska razmerja,« v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, 2, ur. Pavle Blaznik et al. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980a), 403–79.

Srenjska zemlja in okoljska zgodovina

V mednarodni literaturi v angleškem jeziku se srenjska zemlja označuje z izrazoma *commons* ali *common land*, to je skupna zemlja, zemlja, ki jo skupno upravljajo in uporabljajo njeni upravičenci. Okoljska zgodovina preučuje, kako je narava v preteklosti vplivala na človeka, kako je ta vplival na naravo in naravne vire, ter tudi, ali so ljudje trajnostno upravljali z naravnimi viri.³ Mednje seveda sodijo tudi viri, ki jih nudi srenjska zemlja. Okoljska zgodovina naj bi bila po Basu Van Bavelu in Ericu Thoenu, vsaj kar se tiče zgodovinopisja do izida njunega dela, ki ga tu navajamo, nekako »manj znanstvena«, kar naj bi bila posledica ozkoglednosti zgodovinarjev ali natančneje tega, da se pri raziskovanju zgodovine okolja ne opirajo na druge znanstvene discipline, kot sta sociologija in antropologija, in jih ne vključujejo v dovoljšni meri.⁴ Pri raziskovanju je namreč potrebno sodelovanje več disciplin, poleg dveh navedenih tudi ekonomike, agronomije idr. Po njunem mnenju je potrebno delovanje na skupnem projektu in s skupnim ciljem, katerega namen je oblikovati teorijo ter jo preslikati v prakso. Čeprav je njun poziv k interdisciplinarnosti povsem utemeljen, kot postane razvidno v nadaljevanju tega prispevka, je mogoče najti precej del s področja zgodovine okolja, ki so nedvomno »znanstvena«, saj presegajo opisovanje in nizanje primerov »izkoriščanja« naravnih virov po človeku, njihovi avtorji pa so razvili tudi teoretične interpretacije in nove koncepte.

Vprašanja o stanju, (trajnostni) rabi, pravnem statusu in namenu srenjskih površin, ki jih obravnavamo v tem prispevku, po Mauru Ambrosoliju predstavljajo aktualno temo tudi zaradi obnovljive narave gozdnih virov (les).⁵ Pomen okoljske zgodovine se namreč povečuje tudi zaradi okoljskih problemov, ki postajajo vse akutnejši del sedanjosti, o čemer govori tudi delo, katerega uredniki so Guido Alfani, Matteo Di Tullio in Luca Mocarrelli.⁶ Aktualnost zgodovine okolja je bila že prepoznana tudi v slovenskem zgodovinopisju, o čemer priča publikacija o odnosih med človekom, naravo in okoljem v prostoru med vzhodnimi Alpami in Jadranom, ki sta jo uredila Peter Štih in Žiga Zwitter, ki jo zaradi tega navajamo, čeprav se ne osredotoča na srenjsko zemljo, ampak na širši tematski spekter okolja.⁷

V novejši okoljski zgodovini sta se uveljavili, kot ugotavlja Aleksander Panjek, »dve temeljni ugotovitvi, ki tvorita metodološki izhodišči pri preučevanju odnosa

3 O tem gl. John R. McNeill, »Observations of the Nature in Culture of Environmental History,« *History and Theory*, 42 (2003): 4.

4 Bas Van Bavel in Eric Thoen, »Rural History and the Environment. A Survey of the Relationship between Property Rights, Social Structures and Sustainability of Land Use,« v: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen (Turnhout: Brepols Publishers, 2013), 15, 16.

5 Mauro Ambrosoli, »Introduzione,« v: *Comunità e questioni di confini in Italia settentrionale (XVI–XIX sec.)*, ur. Ambrosoli Mauro in Furio Bianco (Milano: Franco Angeli, 2004), 7–24.

6 Guido Alfani, Matteo Di Tullio in Luca Mocarrelli, »Storia economica e ambiente: un' introduzione,« v: *Storia economica e ambiente Italiano (ca. 1400–1850)*, ur. Guido Alfani, Matteo Di Tullio in Luca Mocarrelli (Milano: FrancoAngeli, 2012), 7–18.

7 Peter Štih in Žiga Zwitter, ur., *Man, Nature and Environment Between the Northern Adriatic and the Eastern Alps in Premodern Times* (Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014).

med človekom in okoljem: človek v njem predstavlja potreben in odločilen dejavnik, narava pa nastopa kot dejaven akter«. ⁸ Tematike okoljske zgodovine presegajo srenjsko zemljo, a se v tej vendarle zgoščajo nekateri osrednji problemski sklopi zgodovine okolja. Tak primer je odnos med človekom in gozdom, saj so gozdnate površine sestavljale dobršen del srenjske zemlje. Identificirati je mogoče »dve prevladujoči interpretaciji«, ki se izrazito kažeta na primer pri obravnavi sredozemskega prostora. »Bolj utečeno branje zagovarja tako imenovano degradacijsko teorijo, po kateri je človek v zadnjih stoletjih s prekomernim izkoriščanjem izčrpal nekoč z gozdovi bogato poraščeno okolje in ga spremenil v neobljudeno kamnito puščavo, ki ne more več preživljati svojih prebivalcev.« ⁹ Degradacijski učinek človeka na naravno okolje skozi zgodovino zagovarjajo tudi nekatera najnovejša dela mednarodnih razsežnosti. ¹⁰

Druga interpretativna struja, ki jo zastopata na primer Alfred Grove in Oliver Rackham, ¹¹ pa poudarja, da na gozd ne gre »gledati kot na izključno naravni pojav, ki je izpostavljen človeškemu izkoriščanju«. ¹² »Drevesa niso le okolje, pasivne žrtve česarkoli, kar človek odloči, da jim bo prizadel. Niso del scenarija v teatru zgodovine; so igralci v igri in vsako ima drugačno vlogo.« ¹³ Gozd je bil v zgodovini in predvsem v Sredozemlju pravzaprav »artefakt in kot takega ga je treba preučevati«, kot je poudaril Diego Moreno. ¹⁴ Po tej teoretični usmeritvi, ki v italijanski literaturi sloni na dokumentarnih in terenskih interdisciplinarnih raziskavah, je na gozd treba gledati (tudi) kot na človeški pojav. Tako poznamo kultivacijo »hrastov kot oljk«, primere kompleksnih gozdnih kolobarjev z uporabo požigalništva s končnim ciljem gojenja jelše in trditev, da »je treba sečnjo ali ogenj pravilneje interpretirati kot normalne oblike rabe ali delovanja ekosistema, ne pa kot antropogene patologije«. ¹⁵ Za take sisteme so bile skovane definicije, kot so »tehnike mnogovrstne rabe gozdnih virov«, »večnamenska raba virov« in »integralna ekonomija gozda«. ¹⁶ »Človeškega spreminjanja

8 Aleksander Panjek, *Kulturna krajina in okolje Krasa: o rabi naravnih virov v novem veku* (Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015), 77.

9 Panjek, *Kulturna krajina*, 78; po John R. McNeill, *The Mountains of the Mediterranean World. An Environmental History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

10 Peter Martini in Ward Chesworth, ur., *Landscapes and Societies. Selected Cases* (New York: Springer Dordrecht, 2010).

11 Alfred T. Grove in Oliver Rackham, *The Nature of Mediterranean Europe: An Ecological History* (London: Yale University Press, 2001/2003), 10.

12 Panjek, *Kulturna krajina*, 78.

13 Oliver Rackham, »Forest History of Countries without Much Forest: Question of Conservation and Savanna,« v: *L'uomo e la foresta, Secc. XIII– XVIII*, ur. Simonetta Cavaciocchi (Firenze: Istituto Internazionale di Storia Economica »F. Datini« Prato, 1996), 298.

14 Diego Moreno, *Dal documento al terreno: storia e archeologia dei sistemi agro-silvo-pastorali* (Bologna: Il Mulino, 1990), 26.

15 Panjek, *Kulturna krajina*, 77, 78; po Diego Moreno, »Querce come olivi. Sulla rovericoltura in Liguria tra il XVIII e il XIX secolo,« *Quaderni storici*, 49 (1982): 108–36. Sabrina Bertolotto in Roberta Cevasco, »Fonti osservative e fonti testuali: le "Consegne dei Boschi" e il sistema dell' "Alnocultura" nell'Appennino Ligure Orientale (1822),« *Quaderni Storici*, 103 (2000): 87–108. Marco Armiero in Stefania Barca, *Storia dell'ambiente. Una introduzione* (Roma: Carocci, 2004), 46. Andrea Zannini, »Un ecomito? Venezia (XV–XVIII sec.),« v: *Storia economica e ambiente italiano (ca. 1400–1850)*, ur. Guido Alfani, Matteo di Tullio in Luca Macarelli (Torino: Franco Angeli, 2012), 105.

16 Moreno, *Dal documento*, 34. Renato Sansa, »Usi del bosco: modalità di attivazione delle risorse a confronto,« v: *Storia urbana*, 76/77 (1996): 205–11.

naravnega okolja torej ne vidimo nujno kot posledico uničujočih načinov izkoriščanja, temveč kot oblike običajne lokalne rabe, ki so slonele na natančnem znanju in so pre-mogle svojo ekonomsko racionalnost za lokalne skupnosti, obenem pa so zagotavljale obnovljivost naravnih virov.« Zato govorimo o trajnostnih oblikah rabe antropogeno spremenjenega in prilagojenega naravnega okolja, ki so lahko prispevale tudi k socialni vzdržnosti razmerja med prebivalstvom in naravnimi viri.¹⁷ To velja tudi za antropološke študije, med katerimi James C. Scottova študija poudarja pomen kmetijskih in ekoloških znanj ter tehnik, ki slonijo na praksi in izkušnji pri rabi naravnih virov v svojem okolju ter na ljudskem »poznavanju lokalnih ekosistemov«. Poleg tega celo zagovarja boljšo dolgoročno okoljsko trajnost in večjo socialno vzdržnost rabe, ki sloni na znanju, izvirajočem iz običaja, prakse in ljudskega poznavanja lokalnih značilnosti, ki vplivajo na način rabe okolja, v primerjavi z modernimi oblikami izkoriščanja.¹⁸ Podobna usmeritev je zaznavna tudi pri Vereni Winiwarter, ko poudarja »hibridnost« prostorov, ki niso niti naravni niti kulturni, in predlaga koncept »socialno-naravnih« krajev kot »zvez« človeških »praks in ureditev«.¹⁹

Med aktualnejšimi vprašanji, s katerimi se ukvarja okoljska zgodovina in ki se nanašajo na srenjsko zemljo, gre zagotovo poudariti sledeče: Kakšen vpliv je imelo okolje na določanje in spremembe lastninskih ter posestnih pravic na srenjski zemlji? Pri tem gre razmišljati proti iskanju okoljskih (ter s tem povezanih družbenih) razlogov za določeno organiziranost lastninskih in posestnih pravic na srenjski zemlji. Smiselno pa se je vprašati tudi, kako je organizacija lastninskih in posestnih pravic vplivala na okolje.²⁰ Če na tej točki opravim kratko refleksijo v navezavi na slovensko ozemlje: V drugi polovici 18. stoletja, to je v obdobju, ko je država stremela k razdeljevanju ali individualizaciji rabe ter privatizaciji lastnine zemljišč na območju srenjske zemlje, so vladni odloki o razdeljevanju v večji meri padli na neplodna tla. Okrožni uradi na Slovenskem so podpirali razdelitvene patente, vendar so poudarjali težave in prepreke na poti do realizacije predvidenih ukrepov ter s tem upravičevali zavlačevanje razdelitvenih operacij na svojem področju. Postojnski okrožni urad je na primer kot razlog za nedosledno izvajanje patentov in s tem razdelitvenih operacij navajal kamnitost pašnih površin ter ponekod tudi premajhen obseg srenjskih pašnikov. Na podlagi tega je zaključil, da kultura na nekaterih predelih ne bi bila smotrna v gospodarskem smislu. Poudarjali so, da so se srenjski pašniki razdelili in kultivirali, kjer je bilo to smiselno

17 Panjek, *Kulturna krajina*, 78. O tem tudi Sansa, *Usi del bosco*, 205, 206.

18 James C. Scott, C, *Seeing like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (New Haven-London: Yale University Press, 1998). Panjek, *Kulturna krajina*, 77, 78.

19 Verena Winiwarter, »The Emerging Long-Term View: Challenges and Opportunities of Writing Environmental Histories in Central Europe«, v: *Man, Nature and Environment*, 14, 15. Avtorica se sicer pretežno osredotoča na tematiko vode oz. rek, vendar tudi vodni viri sodijo v širše področje virov v kolektivni posesti in upravljanju; tako je tudi z vidika vzporednic med srenjsko zemljo in vodo zanimivo delo o »ograjevanju vode«: Stefania Barca, *Enclosing Water. Nature and Political Economy in a Mediterranean Valley, 1798–1916* (Cambridge: The White Horse Press, 2010).

20 O tem gl. Peder Dam, »Soil Conditions and Environment Versus Manorial Structure and Landownership in Denmark c. 1400–1800«, v: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen (Turnhout: Brepols, 2008), 281–308.

in nasploh mogoče (manj kamenja). Novomeški okrožni urad pa je nasprotoval spremembi namembnosti in predhodni razdelitvi slabših srenjskih pašnikov (mokrišč), saj je bil v tem primeru izid operacije negotov z vidika pričakovanega ekonomskega rezultata.²¹ V prvi polovici 19. stoletja so se okrajne gosposke večinoma strinjale z razdeljevanjem srenjskih pašnikov, tam, kjer je bilo to gospodarsko smotno. V nasprotnem primeru so pašnike še vedno prepuščale kolektivni rabi. Njihove prepreke pri izvajanju prepovedi oziroma omejitve paše na srenjski zemlji so bile povezane z morfološkimi in reliefnimi značilnostmi določenega srenjskega zemljišča, kar je pomenilo, da teh vladnih direktiv niso vedno izvajale.²² Na podlagi navedenega lahko pritrdilno odgovorimo na vprašanje o vplivu okolja na organizacijo lastninskih pravic ali tudi pravic do uporabe srenjske zemlje, saj je precej jasno, da v teh primerih morfološke značilnosti reliefa in zemljišč narekujejo prej kolektivno pašno rabo kot individualno poljedelsko obdelovanje. Obratno vprašanje, to je na kakšen način je organizacija lastninskih in posestnih pravic vplivala na okolje, pa je mogoče ponazoriti z dilemo, ali so obstoječe pravice do koriščenja srenjske zemlje podpirale ali onemogočale vzdržno (trajnostno) rabo njenih resursov. Vprašanju trajnostnega upravljanja z naravnimi viri na srenjski zemlji se bomo posvetili v zadnjem segmentu tega prispevka.

Vpliv organizacije lastninskih in posestnih pravic na srenjsko zemljo

V zgornjem poglavju smo nekaj besed že namenili vprašanju vpliva okolja na organizacijo lastninskih in posestnih pravic na srenjski zemlji. V tem pa se bomo osredotočili zlasti na proces, ko se kolektivna raba na srenjski zemlji umika individualni in ko se deli srenjske zemlje privatizirajo, kar pomeni, da niso več dojeti kot »last in pravica vaše skupnosti«. Zanimala nas bodo na eni strani specifična vprašanja v okviru te teme, s katerimi se ukvarjajo zgodovinarji, na drugi pa dejavniki, ki so vplivali na ta proces. Večina zgodovinarjev, ki se v svojih delih posveča lastninskim pravicam, srenjski zemlji, trajnostni rabi in sorodnim vprašanjem, ne more brez omembe Garretta Hardina in Elinor Ostrom. Prvi je leta 1968 objavil kratek, a odmeven članek *The Tragedy of the Commons*, v katerem je zatrjeval, da je kolektivna raba vselej nevzdržna, netrajnostna.²³ Po tej teoriji naj bi se sistem skupnih pravic nad nekim zemljiščem ali območjem podrl, ker vsak upravičenec gleda le na svojo kratkoročno korist, ne glede na druge člane. Grove in Rackham, nasprotnika te »degradacijske teorije«, poudarjata, da omenjeno teorijo oblast večkrat uporablja pri pritisku na skupno lastnino v težnji po vzpostavitvi zasebne.²⁴ Nobelova nagrajenska Ostrom je zgornjo teorijo ovrgla

21 Marjan Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem* (Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani, 1964), 60–62.

22 Ibid., 63–67.

23 Garrett Hardin, »The Tragedy of the Commons,« *Science* 162 (1968): 1243–48.

24 Grove in Rackham, *The Nature*.

leta 1990, ko je dokazala, da je kolektivna raba pod določenimi pogoji lahko trajnostna.²⁵ Pokazala je, kako lahko sistemi kolektivnega upravljanja in lastnine pripomorejo k okrepitvi trajnostne rabe naravnih virov, če je regulacija natančno definirana, znanje smotrnega kmetovanja dostopno in če je interes upravičencev lahko usklajen.²⁶

Običajni opisi spreminjanja kolektivnih pravic v obliki linearne tranzicije v individualne pravice so po mnenju švedskega zgodovinarja Jasperja Larssona poenostavljeni. Te študije se osredotočajo na tranzicijo od kolektivne k zasebni lasti, vendar ne upoštevajo dejstva, da bi se lahko režimi skupne lastnine razvili, bili učinkoviti in upravljani v skladu z zasebno in kolektivno dobrobitjo obenem. Kolektivne pravice so bile povezane z zasebnimi in prve ne bi mogle obstajati brez drugih. Kmetje so bili namreč seznanjeni z obema oblikama lastnine in so ju uporabljali v različnih kombinacijah. Isti avtor poudarja, da sta ena izmed dejavnikov, ki sta omogočala uspešnost ali vsaj delovanje režima kolektivne lastnine, interakcija in dopolnjevanje med lastninskimi pravicami *de jure* (pravice, prepoznane po zakonu, tj. uzakonjene) in *de facto* (pravice, ki izvirajo iz prakse).²⁷ Sistem kolektivne lastnine je treba po njegovem dojeti kot lastninske pravice s svojevrstno logiko: »režim kolektivne lastnine je oblika privatizacije pravic do dobrin brez delitve dobrin samih« (*a common-property regime is a way of privatizing rights to goods without dividing the goods themself*).²⁸ Ta sistem, ki so ga ustvarili kmetje, je bil zmožen prilagajanja spremembam in novim pogojem.²⁹ Kot primer sprememb v sistemu kolektivne lastnine Larsson navaja švedske poletne kmetije, ki so bile locirane na srenjski zemlji in so bile sprva namenjene predvsem živinoreji (lahko jih dojamemo kot svojevrstno različico planin v alpskem prostoru). Tu so bile v poznem 17. in 18. stoletju uvedene ekskluzivnejše lastninske pravice, obenem pa je opazno vzporedno povečanje obsega kolektivnega delovanja, saj so bile ustanovljene t. i. »skupnosti poletnih kmetij« (*summer farm communities*). Z uvedbo ekskluzivnejših lastninskih pravic na srenjski zemlji, s čimer so mišljeni zaščite in označevanje meja med posameznimi poletnimi kmetijami in vasm, natančnejša pravila skupnega življenja v vasi, določila v izogib pretiranemu izkoriščanju naravnih virov, se torej okrepi sodelovanje med upravičenci, kar je omogočilo izkoriščanje širšega območja, povečalo produkcijo in ustvarilo stabilnejšo lokalno družbo.³⁰

Van Bavel in Thoen raziskujeta in poudarjata težo odnosa in povezave med

25 Elinor Ostrom, *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

26 BasVan Bavel in Eric Thoen, »Rural History and the Environment. A Survey of the Relationship Between Property Rights, Social Structures and Sustainability of Land Use,« v: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen (Turnhout: Brepols, 2013), 15–42; po Ostrom, *Governing the Commons*.

27 Jesper Larsson, »Boundaries and Property Rights: The Transformation of a Common-Pool Resource,« *The Agricultural History Review*, 62 (2014): 20–40.

28 Larsson, *Boundaries and Property*: po Ronald Coase, »The Problem of Social Cost,« *Journal of Law and Economics* 3 (1960): 1–44.

29 O tem tudi Pär Blomkvist in Jesper Larsson, »An Analytical Framework for Common-pool Resource–large technical system (CPR-LTS) Constellations,« *International Journal of the Commons*, 1 (2013): 113–39.

30 Larsson, *Boundaries and Property*.

človekom, socialnim kontekstom, lastninskimi pravicami in trajnostno rabo zemlje,³¹ pri čemer je smiselno dodati in upoštevati tudi zunanje dejavnike, ki vplivajo na komponente te razvejane povezave. Mednje sodijo na primer politično-upravne spremembe na državni ali lokalni ravni ter gospodarske in tržne razmere. S tem v zvezi Mats Morell navaja, da so se na prehodu iz 18. v 19. stoletje na Švedskem lastninske pravice spremenile pod vplivom novih tržnih razmer in priložnosti ter spodbudile nadaljnji razvoj kmetijstva. Nanje vplivajo tudi širši trendi v ekonomiji, tehnološke spremembe, demografska nihanja idr.³²

Na tej točki je relevantno navesti dognanje Iñaki Iriarte-Goñi, da »individualne lastninske pravice« ne jamčijo nujno dobrega okoljskega rezultata, če niso vsaj delno pod nadzorom in v sodelovanju z drugimi (višjimi) institucijami.³³ Med argumente v prid mehanizmom, ki jih v nasprotju z individualno lastnino premorejo sistemi kolektivnega upravljanja skupnih naravnih virov in delujejo proti trajnostni rabi, velja po Larssonu omeniti spodbujanje upravičencev k prepoznavanju in razkrivanju kršiteljev pravic na srenjski zemlji in s tem tudi spodbujanje k reševanju sporov med upravičenci. Kot »spodbujanje« razumemo bodisi zapisan predpis bodisi zgolj običaj, ki se je razvil in razširil v posamezni vaški skupnosti.³⁴ Tudi Tine De Moor v svoji *Tihi revoluciji* pri vprašanju o trajnostni rabi srenjske zemlje poudarja recipročnost in vzajemni nadzor s ciljem dolgoročnega preživetja skupine imetnikov pravic na srenjski zemlji.³⁵

Iz zgoraj navedenega švedskega primera lahko ugotovimo, da se kolektivni in individualni režim ne izključujeta, da lahko poglobljanje individualnega privede do krepitve kolektivnega ter da lahko kolektivni in individualni moment privedeta do ugodnih razvojnih učinkov na gospodarskem in obenem tudi na družbenem področju, pri čemer je vselej treba upoštevati časovno umestitev in širši kontekst. Z vidika zagotavljanja okoljske trajnosti pa ugotavljamo, da navedeni zgodovinarji poudarjajo pomen obstoja nadzornih inštanc, tako pri individualnih oblikah rabe kot pri kolektivnih. Medtem ko se mora v režimu individualne lastninske pravice nadzor izvajati od zunaj ali od zgoraj, imajo skupnosti upravičencev že vgrajene nadzorne mehanizme. Eden izmed instrumentov, ki jih je uporabljala vaška skupnosti v okviru svoje

31 Van Bavel in Thoen, *Rural History*, 35, 36.

32 Mats Morell, »Ecological Constraints and Property Rights in Swedish Agriculture c. 1750–1850,« v: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages-Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen (Turnhout: Brepols, 2013), 45–88.

33 Iñaki Iriarte-Goñi, »Forest Management and Wood Exploitation. A Comparison Between Public and Private Spanish Forests, 1900–2000,« v: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages-Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen (Turnhout: Brepols, 2013), 276, 277.

34 Jesper Larsson, »Conflict-Resolution Mechanisms Maintaining an Agricultural System. Early-Modern Local Courts as an Arena for Solving Collective-Action Problems within Scandinavian Civil Law,« *International Journal of the Commons*, 10 (2016): 1100–18.

35 Tine De Moor, »The Silent Revolution: A New Perspective on the Emergence of Commons, Guilds and Other Forms of Corporate Collective Action in Western Europe,« v: *The Return of the Guilds: International Review of Social History Supplements*, ur. Jan Lucassen, Tine de Moor in Jan Luiten van Zanden (Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 2008), 201. O tem tudi Elinor Ostrom, »Design Principles of Robust Property-Rights Institutions: What Have we Learned?« v: *Property Rights and Land Policies*. ur. Gregory K. Ingram in Yu-Hung Hong (Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy, 2008), 3, 4.

upravljalvske funkcije, je bil namreč medsebojni nadzor upravičencev – prepoznavanje in sankcioniranje kršiteljev. Ta instrument je mogoče razumeti kot prednost kolektivnega sistema upravljanja srenjske zemlje.

Za konec tega razdelka naj omenimo še prispevek Miguela Laborde Pemána in Tine De Moor, v katerem se nizozemski zgodovinar in belgijska zgodovinarica posvetita dolgoročnemu razvoju srenjske zemlje ali instituciji kolektivnega upravljanja³⁶ v zahodni in vzhodni Evropi med 11. in 19. stoletjem. Natančneje se poglobita v razlike pri razvoju samoupravnih institucij med zahodno in vzhodno Evropo. Ugotoviti skušata, zakaj je na zahodu (zlasti na območju ob Severnem morju) izkoriščanje srenjske zemlje od poznega srednjega veka naprej postajalo razširjena in zakoreninjena oblika upravljanja z naravnimi viri v sklopu vaških skupnosti, medtem ko naj bi bil vzhodno od Labe razvoj institucij, ki so upravljale s skupno zemljo, počasnejši in šibkejši. Glede na socialno-ekonomski pomen, institucionalno vgrajenost, geografsko razširjenost in časovno trajanje naj bi bila tradicionalna raba srenjske zemlje na vzhodu podvržena spremembam, navezujočim se na ponovno uvedbo podložištva. V zahodni Evropi pa je srenjska zemlja (ter institucija vaške skupnosti) postajala »varovalo« pred nepredvidljivimi spremembami na trgu. Slednje je bilo v vzhodni Evropi manj potrebno. Poleg tega sta bili tu raven urbanizacije in gostota prebivalstva nižji kot na zahodu, kar naj bi zmanjšalo namero kmetov za razvoj vaških institucij, ki bi jim pomagale dohajati komercializacijo in preprečevati morebitno prekomerno izkoriščanje naravnih virov. Tako v zahodni Evropi srenjska zemlja in z njo povezana institucija vaške skupnosti postaneta vidni in pomembni del kmečkega okolja in ekonomije (do 19. stoletja), medtem ko na vzhodu slednji ne razvijeta takšne institucionalne vidnosti in oblike. Odločilna sta bila »trgovska revolucija« na zahodu in razvoj svobodnejšega političnega prostora ter rastoče podjetnosti kmečkega prebivalstva. Nasprotno pa v vzhodni Evropi urbanizacija, gostota prebivalstva, pritiski na okolje in tržna tveganja niso dosegli ravni zahodne Evrope. Zdi se, da se kmetje v vzhodni Evropi nikoli niso soočili z okoljskimi pritiski, ki so jih doživljali na zahodu, vsaj ne pred letom 1800. Pomemben sklep, ki ga Pemán in De Moor poudarita v zadnjem delu in ki ga je mogoče razumeti iz primerjave med vzhodom in zahodom, je, da obstoj kolektivnega upravljanja virov v formalizirani obliki institucij za kolektivno ukrepanje ni faza razvoja nekega drugega režima upravljanja, temveč je način upravljanja virov, ki ga povzroča odsotnost ali prisotnost določenih dejavnikov.³⁷

Po drugi strani navedena interpretacija razlik med vzhodno in zahodno Evropo odzvanja aktualne teze zgodovinarjev severno-zahodne Evrope, ki korenine hitrejšega razvoja tega območja v primerjavi z južno in vzhodno Evropo vidi v sodobnejših in prožnejših, skratka modernejši institucijah. Pri tem pa se delno opira na nekoliko preseženo delitev Evrope po Labi. Tu je relevantno omeniti dognanje Sergija Vilfana, da

36 Gl. tudi Tine De Moor, *The Dilemma of the Commoners: Understanding the Use of Common Pool Resources in Long-Term Perspective* (Cambridge: University Press, 2015).

37 Miguel Laborda Pemán in Tine De Moor, »A tale of two commons. Some preliminary hypotheses on the long-term development of the commons in Western and Eastern Europe, 11th–19th centuries,« *International Journal of the Commons*, 7 (2013).

je bila stopnja vaške samouprave na vzhodnem delu slovenskega ozemlja nižja, kot je bila na zahodnem delu, kar pomeni, da naj bi bila institucija vaške skupnosti bolj razvita na zahodnem delu.³⁸

Vloga običajev in vpliv socialne kohezivnosti na srenjsko zemljo

Kolektivna raba in lastninske pravice so bile podvržene kolektivnemu upravljanju, katerega določila so, kot smo zasledili, večkrat slonela na običajih, ki včasih prerastejo v zapisan predpis. Ugotovili smo tudi, da sta bila za učinkovitost sistema ključna po eni strani nadzor nad izvajanjem pravil, po drugi strani pa kohezivnost skupnosti, h kateri so pomembno pripomogla jasna pravila in njihovo upoštevanje. Preden se posvetimo vlogi običajev, se bomo zaustavili pri vplivu socialne kohezivnosti v skupnosti, ki ni samoumevna.

Tovrstno razmišljanje lahko podkrepimo z ugotovitvami francoske zgodovinarke Nadine Vivier, ki se nanašajo na obdobje med letoma 1750 in 1900 in ki ugotavlja, da je pretirano izkoriščanje zemlje v kolektivni rabi bolj prisotno v primerih in okoljih, kjer je zaznati večje družbene razlike in razslojenost. Izrazitejša socialna neenakost lahko negativno vpliva na vzdržno rabo kolektivnih virov po dveh poteh. Po eni strani lahko privede do tega, da močnejši člani skupnosti vsiljujejo svojo voljo in uresničujejo svoje želje ter namere pri upravljanju kolektivne zemlje, kar privede do zmanjšanja upravljalvske vloge in moči vaške skupnosti. Po drugi strani pa so socialno šibkejši sloji bolj nagnjeni k izkoriščanju kolektivne zemlje po svojih pravicah.³⁹ Za slovenski prostor Britovšek omenja anonimnega pisca, ki (leta 1767) poudarja, da podložniki vse manj upoštevajo prepovedi vaške skupnosti glede paše na določenih predelih srenjske zemlje. Tako naj bi vsak pasel, kjer je želel.⁴⁰ Potemtakem zmanjšana moč in vloga vaške skupnosti, katerih posledica je, da člani vaške skupnosti niso upoštevali njenih upravljalvskih odločitev na srenjski zemlji, (po najhujšem scenariju) vodi v pretirano izkoriščanje srenjskih pašnikov in gozdov. Omeniti gre še en slovenski primer, ki prikazuje, kako so socialni dejavniki vplivali na določitev lastninskih in posestnih pravic na srenjski zemlji ali na dejansko rabo, ki v tem primeru ni bila v skladu s pravnimi določili. Predpostavljamo, da je večanje nižjega kmečkega sloja v drugi polovici 18. stoletja preprečevalo spremembo kolektivne rabe v individualno, k čemur je stremela država. Novomeški okrožni urad namreč omenja, da so nekatere pašne površine po razdelitvi med posameznike še vedno podvržene kolektivni rabi, tj. paši, razlog za to pa tiči v siromašnosti podložnikov, ki jim ta ne dopušča kulture pridobljenih delov razdeljenih srenjskih pašnikov (Britovšek 1964, 60–62).

38 Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev* (Ljubljana: Slovenska matica, 1996), 211–20.

39 Nadine Vivier, »Collective Property and Environment Concerns. The French Case, 1750–1900,« v: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen (Turnhout: Brepols, 2013), 245, 246.

40 Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Krajskem*, 48–50.

Francoski in slovenski primer nam torej posredno potrjujeta in poudarjata pomen skladno delujoče skupnosti za učinkovito upravljanje kolektivne zemlje. Skladnost je lahko rušila izrazitejša socialna razslojenost, ki je privedla do teže uskladjivih razlik v moči in med interesi ter potrebami posameznikov in skupin znotraj skupnosti. Obenem pa je mogoče zaznati, kako je dovzetnost za spoštovanje določil vaše skupnosti (npr. o skupni paši) smiselno povezati tudi z večjo ali manjšo gospodarsko odvisnostjo njenih članov od zemlje v kolektivnem upravljanju. Sklepiti gre namreč, da se z odkupom ali uravnavo servitutnih pravic in s postopno individualizacijo delov srenjske zemlje ta funkcija v očeh kmetov rahlja in izgublja svojo težo, kar vodi v neupoštevanje določil vaše skupnosti. Tako ponovno naletimo na vpliv zunanjih, v tem primeru agrarno-političnih dejavnikov, s tem pa na potrebo po upoštevanju širšega konteksta.

Vprašanje spoštovanja in po drugi strani neupoštevanja pravil napeljuje k obravnavi pomembnega dejavnika, ki vpliva na obliko in spremembe lastninskih pravic na kolektivni zemlji, to je k vlogi tradicije, navad in običajev določenega območja. V svojem delu o Angliji in Walesu Angus Winchester poudarja interakcijo med formalno-pravnim okvirom lastninskih pravic in vsakdanjo realnostjo dogovarjanja ter sprejemanja odločitev, pravil in norm za vzdržno rabo kolektivne zemlje.⁴¹ Navada izvira iz prakse, ki je koristna in zato ohranja kontinuiteto, sčasoma pa lahko pridobi tudi moč zakona. Ta kultura navade ni podrejena ideološki dominaciji vladajočih. Navade so lokalne in praviloma vezane na zemljo. Včasih navado kasneje potrdijo z uzakonitvijo, druge ostajajo nezapisane, tretje pa se spreminjajo z ustnim izročilom.⁴² Zaradi dostopnosti v slovenskem jeziku in obravnave sosednjega furlanskega prostora je tu smiselno navesti Furia Bianca, ki navade in običaje, vezane na kolektivno zemljo, opredeljuje kot kmečke vrednote. V jedru kmečkega odpora v Furlaniji na prehodu iz srednjega v novi vek je po njegovi interpretaciji ravno »pravica do dostopa do naravnih virov in obenem njihova nujna skupna narava«, kar razume kot etično stališče kmečkega prebivalstva, kar je povezano tudi z njegovim pojmovanjem pravičnosti in »z normativno vrednostjo navad in običajev«. Poleg omenjenega pa »stare navade« vključujejo tudi element mitizacije preteklosti.⁴³ »Zagovarjanje preteklosti, tradicionalnih pravic in navad, vključno z njihovimi mitskimi in idealističnimi elementi, je razkrivalo določen pogled na družbene odnose, pričakovanja in etične vrednote, ki so bili produkt kolektivnih prepričanj in dejansko alternative zapovedim in novim

41 Angus J. L. Winchester, »Property Rights, 'Good Neighbourhood' and Sustainability: the Management of Common Land in England and Wales, 1235–1965,« v: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages-Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen (Turnhout: Brepols, 2013), 309–29. O navadah in oblikah posedovanja zemlje (na konkretnem primeru) tudi Angelo Torre, »Il bosco della Rama: rituali e forme di possesso nel Monferrato casalese,« v: *Comunità e questioni di confini in Italia settentrionale (XVI–XIX sec.)*, ur. Mauro Ambrosoli in Furio Bianco (Milano: Franco Angeli, 2004), 60–71.

42 Edward P. Thompson, *Navade, plebejska kultura in moralna ekonomija* (Ljubljana: Studia humanitatis, 2010), 125–27.

43 Biancova misel je tu povzeta po Aleksander Panjek, »Kmečki odpor na Tolminskem. Oris z opredelitvijo vsebinskih stebrov (1507–1713),« v: *Upor, nasilje in preživetje: Slovenski in evropski primeri iz srednjega in novega veka*, ur. Furio Bianco in Aleksander Panjek (Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015), 77.

modelom, ki so jih vsilili vladajoči razredi.«⁴⁴ Med slovenskimi primeri gre poudariti Aleksandra Panjeka, ki vztrajno kmečko razumevanje svojih pravic do srenjske zemlje v nasprotju z uradno razlago opredeljuje kot del »ideologije«, ki je predstavljala enega izmed stebrov večstoletnega kmečkega odpora na Tolminskem, pri čemer se opira ravno na Bianca in Scotta.⁴⁵

Vsekakor je treba pomniti tudi to, da čeprav so upravičenci srenjsko zemljo dojemali kot last ali vsaj pravico vaše skupnosti, je imel na njej pravico tudi zemljiški gospodar, ki je v večji ali manjši meri vplival na njeno upravljanje in obseg. Vsakokrat je treba čim jasneje identificirati endogene in eksogene dejavnike, ki so vplivali na (ne) odločanje vaše skupnosti v okviru svoje upravljavske funkcije in na koriščenje srenjske zemlje, ter razumeti njihovo vsakokratno vlogo.

Trajnostno upravljanje naravnih virov

Raziskovalci se torej osredotočajo na vprašanja zemljiških pravic, gospodarske smotrnosti kolektivne rabe zemlje in njene okoljske vzdržnosti, načine upravljanja⁴⁶ ter na proces individualizacije srenjske zemlje. Pomembno zgodovinsko vprašanje, ki je hkrati tudi gospodarsko aktualno, je, kako doseči okoljsko in obenem gospodarsko vzdržnost rabe srenjske zemlje. Med dejavniki, ki vplivajo na vzdržnost rabe srenjske zemlje, sodi tudi demografski. Zemlji v zasebni in tudi v kolektivni lasti ali posesti sta bili v preteklosti (in sta v sedanosti) podvrženi človeškemu pritisku, po mnenju Oliverja Sylvaina zlasti v obdobju demografske rasti. Vendar demografski dejavnik ni edini, ki vpliva na način upravljanja in rabe srenjske zemlje. Nekatere že omenjamo na preteklih straneh, posamezne vidike in povezave med dejavniki pa bomo še predstavili in opredelili v tem poglavju. Med demografske dejavnike sodi tudi vidik družbene strukture in njenih sprememb, torej razslojenosti, katerega pomen smo že omenili. Tu velja poudariti, da demografska rast ne povzroči nujno premo sorazmernega povečanja pritiska na srenjsko zemljo, saj je to razmerje odvisno od tega, kolikšno vlogo je srenjska zemlja imela v lokalni kmečki ekonomiji ali kakšna je bila sestava virov dohodka kmečkih gospodinjstev in v kolikšni meri so ta svoje dohodke črpala iz rabe srenjske zemlje. Tako so v režimu »integrirane kmečke ekonomije«, ki je bil prisoten marsikje v Evropi in izrazito na Slovenskem, kmetje po eni strani živeli tudi od dejavnosti, različnih od kmetijstva (npr. »kmečka trgovina«), po drugi pa je marsikatera od teh dejavnosti slonela na koriščenju naravnih virov, ki jih je nudila ravno srenjska zemlja (npr. izdelava oglja in apna za prodajo ipd.).⁴⁷ Zato je demografski dejavnik

44 Furio Bianco, *Krvavi pust 1511. Kmečki upori in plemiške fajde v Furlaniji med 15. in 16. stoletjem* (Koper: Univerzitetna založba Annales, 2011), 77, 82.

45 Panjek, *Kmečki odpor*. Bianco, *Krvavi pust*. James C. Scott, *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts* (New Haven-London: Yale University Press, 1990).

46 O tem gl. Alfani Guido in Riccardo Rao, *La gestione delle risorse collettive. Italia settentrionale, secoli XII-XVIII* (Milano: Franco Angeli, 2011).

47 Koncept *integrirana kmečka ekonomija* je v najnovejši različici predstavljen v Aleksander Panjek, Jesper Larsson in Luca Mocarelli, ur., *Integrated Peasant Economy in a Comparative perspective: Alps, Scandinavia and Beyond* (Koper:

vselej treba upoštevati v povezavi z ekonomskim sistemom:⁴⁸ naraščanje prebivalstva ob povečanih priložnostih neagrarnega zaslužka ni nujno vplivalo na okoljsko stanje srenjske zemlje, medtem ko je upad možnosti neagrarnega zaslužka lahko ustvaril povečan pritisk nanjo tudi ob stagnaciji ali nazadovanju števila prebivalstva.

Vprašanju trajnosti v navezi med okoljsko in gospodarsko vzdržnostjo se je, kot smo omenili, posvetila že Elinor Ostrom. Obenem pa je smiselno upoštevati še tretjo dimenzijo trajnosti, to je socialno vzdržnost. Po Sylvainu bi definicija gospodarske vzdržnosti morala vključevati sredstva za ohranjanje tal in okolja, ki vzdržujejo družbeno ravnovesje⁴⁹ in gospodarsko zmogljivost zemlje.⁵⁰ Čeprav avtor teh »sredstev« ne imenuje, gre tu v splošnem razumeti institucijo vaške skupnosti, katere vlogo in upravljalno funkcijo priznavajo in spoštujejo upravičenci do srenjske zemlje ter tudi zemljiški gospod, recipročnost in medsebojni družbeni nadzor upravičencev pri koriščenju srenjske zemlje, jasno določene lastninske in posestne pravice, jasno določene meje med srenjskimi površinami in zemljišči v individualni rabi ter tudi srenjskimi površinami, ki so bile pod upravljanjem in rabo druge vaške skupnosti. Pri vprašanju o trajnostni rabi srenjske zemlje na preteklih straneh omenjamo tudi recipročnost⁵¹ in vzajemni nadzor s ciljem dolgoročnega preživetja skupine imetnikov pravic na srenjski zemlji. Poudarjamo nenehen boj proti pretiranemu izkoriščanju srenjske zemlje in za njeno trajnostno rabo, pri čemer je pomembno vlogo igral medsebojni družbeni nadzor članov.⁵² Rui Santos in Maria José Roxo v prispevku z naslovom *The tale of two tragedies* obravnavata območje Južne Portugalske med 18. in 20. stoletjem, kjer se posvetita zlasti tveganju za degradacijo okolja ali zemlje, na kateri veljajo kolektivne pravice do rabe, ter vlogi družbenih institucij v agrarnih strukturah. Glede trajnostne rabe na kolektivni ali individualni zemlji poudarita, da pričakovana učinkovitost zasebnih in ekskluzivnih lastninskih pravic sloni na predpostavki o racionalnosti lastnikov, katerih interes je preprečiti degradacijo »svojih« naravnih virov. Zaradi tega naj bi smotno ali umno izkoriščali naravne vire – a temu ni nujno (bilo) tako. V nadaljevanju poudarjata, da tudi če sklepamo, da so upravičenci do rabe srenjske zemlje gospodarsko racionalni, ta koncept v teoriji ne more biti sprejet, saj bodo akterji še vedno sprejemali »slabe odločitve,« pogojene z dobrimi ali raje upravičenimi subjektivnimi razlogi, ki pa so objektivno napačni.⁵³ Potemtakem tudi med upravičenci do rabe

Založba Univerze na Primorskem, 2017). Aleksander Panjek in Žarko Lazarević, ur., *Preživetje in podjetnost: Integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem od srednjega veka do danes* (Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2018).

48 Primer takega pristopa pri nas je Ines Beguš, *Avtonomija in ekonomija Nadiških dolin v Beneški republiki* (Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015).

49 Talcott Parsons, *The Social System* (Glencoe: The Free Press, 1951). Družbeno ravnotežje (*social equilibrium*) je po sociologu Parsonsu stanje ravnovesja med več družbenimi sistemi, ki se vzpostavlja s procesom socializacije, ohranja in vzdržuje pa z družbenim nadzorom.

50 Oliver Sylvain, *Peasant Property, »Common Land and Environment in the Garrigues of the Languedoc from the Seventeenth to the Twenty-First Centuries,« v: Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen (Turnhout: Brepols 2013), 111.

51 O tem tudi Ostrom, *Design Principles*, 3, 4.

52 De Moor, *The Silent Revolution*, 193–201.

53 Rui Santos in Maria José Roxo, »The Tale of Two Tragedies. The Commons of Serra de Mértola in Alentejo (Southern

srenjske zemlje obstajajo akterji, ki bodo neumno izkoriščali njene naravne vire, a so subjektivni razlogi, ki botrujejo takemu ravnanju, v okviru upravljanja srenjske zemlje, za katero skrbi vaška skupnost, bolj regulirani in omejeni v skladu z vizijo ostalih upravičencev do njene rabe. Pri zasebni zemljiški lastnini⁵⁴ pa tega omejevanja svobode pri samoodločanju ni, kar zna hitreje privedi do odločitev z negativnim okoljskim in gospodarskim učinkom, zlasti v primerjavi z nadzornimi vzvodi vaške skupnosti, ki ima relativno veliko vlogo in moč pri upravljanju srenjske zemlje.

Pri vprašanju vpliva socialnih razlik in širšega ali ožjega kroga upravičencev na vzdržnost kolektivne rabe naravnih virov je v zgodovinski literaturi sicer mogoče najti tudi drugačne hipoteze, ki prispevajo nove vidike k doslej obravnavanim dihotomijam, kot so individualno in kolektivno, racionalno in neumno, nadzor in nespoštovanje pravil ter premožni in revni upravičenci. Tako je na primeru pustošenja gozdov v južni Italiji Renato Sansa poudaril interpretacijo, da so bila takšna ravnanja posledica izključevanja od možnosti rabe gozdnih virov. Storili so jih pripadniki družbenih skupin, katerim je bila odvzeta pravica do rabe gozda, ki so jo dotlej uživali, zaradi česar so naravni vir izropali, dokler je bilo mogoče.⁵⁵ Temu vidiku lahko rečemo vprašanje dostopnosti. Kot soroden primer bi bilo mogoče poudariti požiganje borovih nasadov na kolektivnih pašnikih in kmečki odpor do njihove postavitve v začetnih fazah pogozdovanja Krasa. To nas še enkrat opozarja na to, kako je vselej treba upoštevati vsakokratne okoliščine in kontekst, ki ga vsakič tvorijo endogeni in eksogeni dejavniki. Sicer pa je primere načrtnega uničevanja z antropološko-zgodovinske perspektive mogoče razumeti tudi kot obliko uveljavljanja svoje lastninske pravice ali pravice do rabe določenega območja.⁵⁶ Tako so spori glede rabe kolektivnih zemljišč med sosednjima skupnostma lahko privedli do njihovega namernega poškodovanja, ki so ga zagrešili tisti, ki so se imeli za lastnike ali upravičence, na škodo onih, ki naj bi si območje neupravičeno prisvojili, o čemer piše Edoardo Grendi: »Z uničevanjem so se izražale in izkazovale posestne pravice nad uničeno dobrino, obenem pa se je onemogočilo nasprotniku, da bi užival sporno imetje.«⁵⁷

Ekonomski potencial zemlje se spreminja glede na njeno kakovost, vloženo delo, relief, vzdržno rabo, tehnične zmožnosti v kmetovanju idr., vse v odnosu s političnimi, ekonomskimi in družbenimi spremenljivkami. Kot smo že omenili, je ekonomski

Portugal) and Their Privatization, Eighteenth to Twentieth Centuries.« v: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen (Turnhout: Brepols, 2013), 139; po Raymond Boudon, *L'art de se persuader des idées douteuses, fragiles ou fausses* (Paris: Fayard, 1990), 67–101.

54 Gl. tudi Christopher M. Hann, *The Tragedy of the Privates? Postsocialist Property Relations in Anthropological Perspective* (Halle Saale): Max Planck Institute for Social Anthropology, 2000). Santos in José Roxo, *The Tale*.

55 Renato Sansa, »Una risorsa molti significati: l'uso del bosco nelle regioni italiane in età preindustriale,« v: *Storia economica e ambiente italiano (ca. 1400–1850)*, ur. Guido Alfani, Matteo Di Tullio in Luca Mocarelli (Milano: FrancoAngeli, 2012).

56 Panjek, *Kulturna krajina*. Franc Perko, *Od ogolelega do gozdnatega krasa: pogozdovanje krasa* (Ljubljana: Zveza gozdarskih društev Slovenije – Gozdarska založba, 2016).

57 Edoardo Grendi, »La pratica dei confini: Mioglia contro Sassello, 1715–45,« *Quaderni storici* 63 (1986): 811–45. Tako Grendijevo interpretacijo sintetizira Panjek, *Krvavi poljub svobode*, 176. O Grendiju gl. Marta Verginella, »Od Crocejevih nečakov do mikrozgodovine (spremna beseda),« v: *Nematerialna dediščina. Življenjska pot piemontskega eksorcista iz XVII. stoletja*, ur. Giovanni Levi (Ljubljana: Studia humanitatis, 1995), 215–31.

potencial ali njegov izkoristek pogojen tudi z družbenimi interesi, tradicijo, navedami in z mero dovzetnosti za spremembe. Morebiti tudi z željo po napredku, vendar napredka ne gre vselej in nujno enačiti s privatizacijo zemlje in intenzivnim kmetijstvom, temveč ga gre povezati zlasti z vzdržno, smotrno, umno, trajnostno rabo zemlje, pa naj bo ta v zasebni (individualni) ali kolektivni lasti ali rabi in namenjena intenzivni ali ekstenzivni kmetijski izrabi. Treba je torej pogledati tudi onkraj predpostavljenih okvirov. Tako individualna kot kolektivna raba lahko dosežeta zgornjo mejo ekonomskega potenciala v okviru trajnostne rabe. Tudi Van Bavel in Thoen poudarjata, da sta individualna in kolektivna raba zemlje lahko obe trajnostni in degradacijski.⁵⁸ Na nekaterih površinah je kolektivna raba, zaradi povezave med specifičnimi značilnostmi (relief, lastnosti prsti in kamnin, oddaljenost od vasi, družbeni vplivi), kdaj racionalnejša od individualne. Trajnostna raba ni nujno intenzivna, temveč stremi k največjemu izkoristku ekonomskega potenciala v dolgoročni perspektivi. Ta je pričakovana zlasti, če se pravica do rabe in lastninska pravica dedujeta. Na tej točki je bistveno poudariti pomen urejenosti lastninskih pravic.⁵⁹ V to se je poglobila Elinor Ostrom, saj je po njenem izvajanju to eden izmed dejavnikov, katerih upoštevanje omogoča gospodarsko in okoljsko vzdržnost rabe srenjske zemlje.⁶⁰ Tudi Piet Van Cruyningen dokazuje, da je bila urejenost lastninskih pravic na zemlji bistvenega pomena za uspešno gospodarsko preobrazbo namembnosti zemljišča, v njegovem primeru iz mokrišča v kmetijsko zemljišče, podvrženo vzdržni rabi.⁶¹

Nekateri zgodovinarji, kot sta Josef Ehmer in Tine De Moor, povezujejo (iščejo podobnosti in razhajanja) institucijo rokodelskega ceha z institucijo vaške skupnosti, ki je upravljala gospodarjenje na srenjski zemlji. Po Ehmerju so motivi, ki so pogojevali ustanovitev urbanih in ruralnih cehov in tudi institucij vaške skupnosti, namenjenih, poleg drugega, tudi upravljanju srenjske zemlje, vključevali ekonomske, politične, socialne in kulturne vidike.⁶² De Moor poudarja eno izmed skupnih značilnosti cehov in upravljanja vaških skupnosti s srenjsko zemljo, tj. da oboji funkcionirajo na podlagi »zakonitosti kolektivnega delovanja« (law of collective action). Poleg tega poudarja tudi podobnosti pri strukturi obeh vrst institucije ter se posveča socialnim in ekonomskim vidikom cehovske in srenjske ureditve vaške skupnosti kot koordinatorke gospodarjenja na srenjski zemlji.⁶³ Iskanje podobnosti med cehi in vaškimi skupnostmi se zdi smiselno zlasti v primeru fokusiranja na socialne in ekonomske poglede kolektivnega delovanja cehov, ki bi pripomogli k razumevanju kolektivnega delovanja in upravlja-

58 Van Bavel in Thoen, *Rural History*, 32.

59 O posledicah neurejenih pravic in posledično pravil, ki opredeljujejo rabo gozdov s strani vaških skupnosti tudi Ambrosoli, *Comunità e questioni*, 23.

60 Ostrom, *Governing the Commons*.

61 Piet Van Cruyningen, »State, Property Rights and Sustainability of Drained Areas along the North Sea Coast, Sixteenth–Eighteenth Centuries,« v: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen (Turnhout: Brepols, 2013), 181–207.

62 Josef Ehmer, »Rural Guilds and Urban-Rural Guilds Relations in the Early Modern Central Europe,« v: *The Return of the Guilds: International Review of Social History Supplements*, ur. Jan Lucassen, Tine de Moor in Jan Luiten van Zanden (Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 2008), 151.

63 De Moor, *The Silent Revolution*, 179–82.

nja skupnosti na srenjski zemlji. Še koristnejša pa bi ta vzporednica utegnila biti za jasnejšo opredelitev smotrnega gospodarjenja, umnega upravljanja in vzdržne rabe površin v skupni lasti ali rabi z vidika vaše skupnosti, ki jo ustvarjajo in povezujejo skupni interesi (tako kot cehe), ter z vidika vzgibov posameznih upravičencev, ki tvorijo institucijo z upravljavsko funkcijo.

Sklep

Iz doslej navedenega je razvidno, da se skoraj vse teme in dejavniki, ki so predmet obravnave sodobnega mednarodnega zgodovinopisja o srenjski zemlji, posredno ali neposredno navezujejo na vprašanje trajnostnega upravljanja zemlje v skupni lasti ali rabi. Ugotoviti je mogoče, da se pri vprašanju trajnostne rabe srenjske zemlje ne gre ozirati le na interne (ekonomske, socialne in kulturne) dejavnike znotraj vaških skupnosti. Za razumevanje učinkov kolektivne rabe in sprememb, ki so se dogajale na srenjski zemlji (npr. individualizacija rabe, privatizacija zemljišč, kultivacija), ter njihovih posledic tudi z vidika trajnostnega upravljanja je pri raziskovanju posameznega primera treba upoštevati tudi zunanje dejavnike morebitnega vpliva in dejstvo, da so se tudi ti spreminjali v času in prostoru. Bili so različni in odvisni od primera do primera. Tudi obdavčenje je znalo vplivati na način rabe srenjske zemlje, kar lepo prikazuje primer iz francoskih regij Provence in Languedoc v obdobju pred francosko revolucijo. Kmetje so bili namreč zainteresirani za kultiviranje (posejanje s kulturnimi rastlinami) srenjske zemlje, saj ta ni bila podvržena ne kraljevemu ne srenjskemu davku (*royal and communal tax*).⁶⁴ Druga splošnejša ugotovitev je ta, da trajnosti človeškega delovanja ni smiselno meriti v razmerju do neokrnjene narave, saj na primer gozdovi že zdavnaj niso več zgolj naravni pojav, posebej v evropskem, sredozemskem in tudi alpskem prostoru.⁶⁵ Ne da bi ponavljali in povzemali vse predstavljene dejavnike, tematike, vprašanja, interpretacije in koncepte, je mogoče zaključiti z ugotovitvijo, da je za zgodovino okolja nasploh, kakor tudi za srenjsko zemljo, mogoče presoditi, da skupni svet in ljudje, ki ga oblikujejo, tvorijo »kompleksen sistem«, »kompleksni sistemi pa se spreminjajo zaradi številnih dejavnikov, ki delujejo istočasno in medsebojno vplivajo drug na drugega«. ⁶⁶ Sodobnih pristopov, interpretacij in konceptov je vsekakor dovolj, da bi oživili interes do prenovljenega zgodovinskega raziskovanja srenjske zemlje tudi v slovenskem zgodovinopisju, v sodelovanju s sorodnimi disciplinami in tudi manj sorodnimi vedami.

64 Sylvain, *Peasant Property*, 98.

65 Poleg uvodoma navedene literature se za alpski prostor pri tej trditvi lahko opremo vsaj na: Anton Melik, *Planine v Julijskih Alpah* (Ljubljana: SAZU, 1950) in Aleksander Panjek, *Vzhodno od Benetk, slovenski obmejni prostor. Gospodarstvo, družba, prebivalstvo in naravni viri v zgodnjem novem veku* (Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015), 85–117.

66 Winiwarter, *The Emerging*, 9.

Viri in literatura

- Alfani, Guido in Riccardo Rao, ur. *La gestione delle risorse collettive. Italia settentrionale, secoli XII-XVIII*. Milano: FrancoAngeli, 1990.
- Alfani, Guido, Matteo Di Tullio in Luca Mocarelli. »Storia economica e ambiente: un'introduzione.« V: *Storia e ambiente Italiano (ca. 1400-1850)*, ur. Guido Alfani, Matteo di Tullio in Luca Mocarelli, 7-18. Milano: FrancoAngeli, 2012.
- Ambrosoli, Mauro. »Introduzione.« V: *Comunità e questioni di confini in Italia settentrionale (XVI-XIX sec.)*, ur. Mauro Ambrosoli in Furio Bianco, 7-24. Milano: FrancoAngeli, 2004.
- Armiero, Marco in Stefania Barca. *Storia dell'ambiente. Una introduzione*. Roma: Carocci, 2004.
- Barca, Stefania. *Enclosing Water. Nature and Political Economy in a Mediterranean Valley, 1798-1916*. Cambridge: The White Horse Press, 2010.
- Beguš, Ines. *Avtonomija in ekonomija Nadiških dolin v Beneški republiki*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015.
- Bertolotto, Sabrina in Roberta Cevasco. »Fonti osservazionali e fonti testuali: le "Consegne dei Boschi" e il sistema dell'"Alnocoltura" nell'Appennino Ligure Orientale (1822).« *Quaderni Storici*, 103, št. 1 (2000): 87-108.
- Bianco, Furio. *Krvavi pust 1511. Kmečki upori in plemiške fajde v Furlaniji med 15. in 16. stoletjem*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2011.
- Blaznik, Pavle, Bogo Grafenauer, Milko Kos in Fran Zwitter. »Kolonizacija in populacija.« V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1*, ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan, 29-127. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.
- Blaznik, Pavle. »Kolektivna kmečka posest.« V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1*, ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan, 149-60. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.
- Blomkvist, Pär in Jesper Larsson. »An Analytical Framework for Common-pool Resource-large technical system (CPR-LTS) Constellations.« *International Journal of the Commons*, 1 (2013): 113-39.
- Boudon, Raymond. *L'art de se persuader des idées douteuses, fragiles ou fausses*. Paris: Fayard, 1990.
- Britovšek, Marjan. *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani, 1964.
- Coase, Ronald. »The Problem of Social Cost.« *Journal of Law and Economics*, 3 (1960): 1-44.
- Dam, Peder. »Soil Conditions and Environment Versus Manorial Structure and Landownership in Denmark c. 1400-1800.« V: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages-Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen, 281-308. Turnhout: Brepols, 2013.
- De Moor, Tine. »The Silent Revolution: A New Prospective on the Emergence of Commons, Guilds and Other Forms of Corporate Collective Action in Western Europe.« V: *The Return of the Guilds: International Review of Social History Supplements*, ur. Jan Lucassen, Tine de Moor in Jan Luiten van Zanden, 179-212. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 2008.
- De Moor, Tine. *The Dilemma of the Commoners: Understanding the Use of Common Pool Resources in Long-Term Perspective*. Cambridge: University Press, 2015.
- Ehmer, Josef. »Rural Guilds and Urban-Rural Guilds Relations in the Early Modern Central Europe.« V: *International Review of Social History Supplements*, ur. Jan Lucassen, Tine de Moor in Jan Luiten van Zanden, 143-58. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 2008.
- Grafenauer, Bogo. »Gospodarski obrat kmetije.« V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1*, ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan, 619-51. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.
- Grendi, Edoardo. »La pratica dei confini: Mioglia contro Sassello, 1715-1745.« *Quaderni storici*, 63 (1986): 811-45.

- Grove, T. Alfred in Oliver Rackham. *The Nature of Mediterranean Europe: An Ecological History*. London: Yale University Press, 2001 in 2003.
- Hann, Christopher M. *The Tragedy of the Privates? Postsocialist Property Relations in Anthropological Perspective*. Halle (Saale): Max Planck Institute for Social Anthropology, Working paper, št. 2, 2000.
- Hardin, Garrett. »The Tragedy of the Commons.« *Science*, 162 (1968): 1243–48.
- Iriarte-Goñi, Iñaki. »Forest Management and Wood Exploitation. A Comparison Between Public and Private Spanish Forests, 1900–2000.« V: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen, 261–80. Turnhout: Brepols, 2013.
- Laborda Perman, Miguel in De Moor, Tine. »A Tale of Two Commons. Some Preliminary Hypotheses on the Long-Term Development of the Commons in Western and Eastern Europe, 11th–19th centuries.« V: *International Journal of the Commons*, 7 (2013): 7–33.
- Larsson, Jasper. »Boundaries and Property Rights: The Transformation of a Common-Pool Resource.« *The Agricultural History Review*, 62, št. 1 (2014): 20–40.
- Larsson, Jesper. »Conflict-Resolution Mechanisms Maintaining an Agricultural System. Early-Modern Local Courts as an Arena for Solving Collective-Action Problems within Scandinavian Civil Law.« *International Journal of the Commons*, 10, št. 2 (2016): 1100–18.
- Lazarevič, Žarko. *Kmečki dolgovi na Slovenskem: socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994.
- Lazarevič, Žarko. *Spremembe in zamišljanja: gospodarsko-zgodovinske refleksije*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015.
- Martini, Peter in Ward Chesworth, ur. *Landscapes and Societies. Selected Cases*. Dordrecht, New York: Springer, 2010.
- McNeill, R. John. *The Mountains of the Mediterranean World. An Environmental History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- McNeill, R. John. »Observations of the Nature in Culture of Environmental History.« *History and Theory*, 42, št. 4 (2003): 5–43.
- Meden, Nikita. »Vloga vaše skupnosti in zemljiškega gospoda pri upravljanju srenjske zemlje v zgodnjem novem veku na primeru devinskega gospostva na Krasu«. Magistrsko delo, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, 2017.
- Melik, Anton. *Planine v Julijskih Alpah*. Ljubljana: SAZU, 1950.
- Morell, Mats. »Ecological Constraints and Property Rights in Swedish Agriculture c. 1750–1850.« V: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen, 45–88. Turnhout: Brepols, 2013.
- Moreno, Diego. *Dal documento al terreno: storia e archeologia dei sistemi agro-silvo-pastorali*. Bologna: Il Mulino, 1990.
- Moreno, Diego. »Querce come olivi. Sulla rovericoltura in Liguria tra il XVIII e il XIX secolo.« *Quaderni storici*, 49, št. 1 (1982): 108–36.
- Novak, Vilko. »Živinoreja.« V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovenecv. Zgodovina agrarnih panog, I*, ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan, 343–94. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.
- Ostrom, Elinor. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Ostrom, Elinor. »Design Principles of Robust Property-Rights Institutions: What Have we Learned?« V: *Property Rights and Land Policies* ur. Gregory K. Ingram in Yu-Hung Hong, 25–51. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy.
- Panjek, Aleksander. »Kmečki odpor na Tolminskem. Oris z opredelitvijo vsebinskih stebrov (1507–1713).« V: *Upor, nasilje in preživetje: Slovenski in evropski primeri iz srednjega in novega veka*, ur. Furio Bianco in Aleksander Panjek, 61–81. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.

- Panjek, Aleksander. *Kulturna krajina in okolje Krasa: o rabi naravnih virov v novem veku*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.
- Panjek, Aleksander. *Krvavi poljub svobode: upor na galeji Loredani v Kopru in beg galjotov na Kras leta 1605*. Koper: Založba Univerze na Primorskem; Trst: Založništvo tržaškega tiska, 2016.
- Panjek, Aleksander. *Vzhodno od Benetk, slovenski obmejni prostor. Gospodarstvo, družba, prebivalstvo in naravni viri v zgodnjem novem veku*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015.
- Panjek, Aleksander, Jesper Larsson in Luca Mocrelli. *Integrated Peasant Economy in a Comparative perspective: Alps, Scandinavia and Beyond*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2017.
- Panjek, Aleksander in Žarko Lazarevič, ur. *Preživetje in podjetnost: Integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem od srednjega veka do danes*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2018.
- Parsons, Talcott. *The Social System*. Glencoe: The Free Press, 1951.
- Perko, Franc. *Od ogolelega do gozdnatega Krasa: pogozdovanje Krasa*. Ljubljana: Zveza gozdarskih društev Slovenije – Gozdarska založba, 2016.
- Rackham, Oliver. »Forest History of Countries without Much Forest: Question of Conservation and Savanna.« V: *L'uomo e la foresta, Secc. XIII–XVIII*, ur. Simonetta Cavaciocchi, 297–326. Firenze: Istituto Internazionale di Storia Economica »F. Datini« Prato (Atti 27) – Le Monnier, 1996.
- Sansa, Renato. »Usi del bosco: modalità di attivazione delle risorse a confronto.« *Storia urbana* 76/77 (1996): 203–12.
- Sansa, Renato. »Una risorsa molti significati: l'uso del bosco nelle regione italiane in età preindustriale.« V: *Storia economica e ambiente italiano (ca. 1400-1850)*, ur. Guido Alfani, Matteo Di Tullio in Luca Mocrelli, 256–72. Milano: FrancoAngeli, 2012.
- Santos, Rui in Maria José Roxo. »The Tale of Two Tragedies. The Commons of Serra de Mértola in Alentejo (Southern Portugal) and Their Privatization, Eighteenth to Twentieth Centuries.« V: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen, 115–44. Turnhout: Brepols, 2013.
- Scott, C. James. *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. New Haven-London: Yale University Press, 1990.
- Scott, C. James. *Seeing like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven-London: Yale University Press, 1998.
- Sylvain, Oliver. »Peasant Property, Common Land and Environment in the Garrigues of the Languedoc from the Seventeenth to the Twenty-First Centuries.« V: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen, 89–114. Turnhout: Brepols, 2013.
- Štih, Peter in Žiga Zwitter, ur. *Man, Nature and Environment Between the Northern Adriatic and the Eastern Alps in Premodern Times*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014.
- Thompson, P. Edward. *Navade, plebejska kultura in moralna ekonomija*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2010.
- Torre, Angelo. »Il bosco della Rama: rituali e forme di possesso nel Monferrato casalese.« V: *Comunità e questioni di confini in Italia settentrionale (XVI–XIX sec.)*, ur. Mauro Ambrosoli in Furio Bianco, 60–71. Milano: FrancoAngeli, 2004.
- Van Cruyningen, Piet. »State, Property Rights and Sustainability of Drained Areas along the North Sea Coast, Sixteenth–Eighteenth Centuries.« V: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen, 181–207. Turnhout: Brepols, 2013.
- Van Bavel, Bas in Eric Thoen. »Rural History and the Environment. A Survey of the Relationship Between Property Rights, Social Structures and Sustainability of Land Use.« V: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen, 15–42. Turnhout: Brepols, 2013.
- Verginella, Marta. »Od Crocejevih nečakov do mikrozdgodovine (spremna beseda).« V: *Nemate-*

- rialna dediščina. *Živiljenjska pot piemontskega eksorcista iz XVII. stoletja*, ur. Giovanni Levi, 215–31. Ljubljana: Studia humanitatis, 1995.
- Vilfan, Sergij. »Soseske in druge podeželske skupnosti.« V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 2*, ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan, 9–74. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980a.
 - Vilfan, Sergij. »Agrarna premoženjska razmerja.« V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 2*, ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan, 403–479. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980b.
 - Vilfan, Sergij. *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
 - Vivier, Nadine. »Collective Property and Environment Concerns. The French Case, 1750–1900.« V: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen, 241–259. Turnhout: Brepols, 2013.
 - Winchester, J. L. Angus. »Property Rights, 'Good Neighbourhood' and Sustainability: the Management of Common Land in England and Wales, 1235–1965.« V: *Rural Societies and Environment at Risk: Ecology, Property Rights and Social Organisation in Fragile Areas (Middle Ages–Twentieth Century)*, ur. Bas Van Bavel in Eric Thoen, 309–29. Turnhout: Brepols, 2013.
 - Winiwarter, Verena. »The Emerging Long-Term View: Challenges and Opportunities of Writing Environmental Histories in Central Europe.« V: *Man, Nature and Environment Between the Northern Adriatic and the Eastern Alps in Premodern Times*, ur. Peter Štih in Žiga Zwitter, 8–22. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014.
 - Zannini, Andrea. »Un ecomito? Venezia (XV–XVIII sec.).« V: *Storia economica e ambiente italiano (ca. 1400–1850)*, ur. Guido Alfani, Matteo di Tullio in Luca Mocarelli, 100–13. Torino: Franco Angeli, 2012.

Nikita Meden

COMMUNAL LAND IN MODERN INTERNATIONAL HISTORIOGRAPHY: TOPICAL QUESTIONS

SUMMARY

The contribution focuses on a number of topical questions concerning communal land – an issue that many internationally-renowned historians have been researching in the last few decades. The questions of the environment, ownership rights, collective supervision, customs, and sustainable management of natural resources are all underlined in connection with communal land. The environmental history that explores communal land and arrives at its conclusions by synthesising all of the aforementioned issues is also the focus of the current work, as it brings together all of the factors mentioned by this contribution that have an impact on the cultivated communal land. The environmental changes of communal land are, as the present contribution emphasises, closely related to the very change of the property and ownership rights with regard to communal land and vice versa. The manners of cultivation and forms of (either individual or collective) exploitation of communal land depend on the form

of ownership and property rights, the social element, as well as on the characteristics or physical features of the land in common use. As we consider the influence of the social element on the ownership and property rights and on the manner in which communal land is used, we should also take into account the decisions reached by the village communities and thus the related level of village self-government, the role and influence of customs and traditions, social differentiation in the context of village communities, presence of integrated peasant economy, as well as demographic conditions and changes. Therefore the main factor that influences the sustainable management of communal land is the village community and, in particular, the level of village self-government, social cohesion within it, and the functioning of its supervisory mechanisms. This contribution presents the weight of the relationship and connection between people or the social context and ownership rights and sustainable land use. In this regard, all other external factors influencing the components of this multifaceted connection should be taken into account as well. In this context, the political and administrative changes at the state or local level, as well as the economic and market circumstances, should also be mentioned. The factors influencing the changes regarding cultivated communal land can therefore contribute to or impede the principles of sustainable land use. The latter must be identified, defined, and especially understood in order to ensure a successful analysis.